

*ДО 80-РІЧЧЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ*

*Юрій Храмов, Світлана Руда,
Юрій Павленко, Валентина Кучмаренко*

**СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК —
ВИЗНАЧНА ПОДІЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ХХ ст.**

Передісторія Академії Наук України

Стосовно історії Української Академії Наук існує ряд історичних версій. Найглибший екскурс у минуле зробив М. Грушевський, який вважав “старшою і першою в ряді академій Києва” так звану Київську академію доби Ярослава “явище всесвітнього порядку, варте глибокої уваги і всебічного дослідження” [1, с. 14]. На жаль, поглиблене вивчення цього феномена ускладнюється нестачею відповідних джерел і відсутністю імен тих “книжних людей”, що були авторами оригінальних і перекладних творів на київській кафедрі святої Софії у ХІ ст.

Наступним “вузловим академічним пунктом” в історії України М. Грушевський вважав Києво-Могилянську академію, “велике огнище освіти, що обслуговувала всю Російську імперію — Східну Європу і північну Азію з одної сторони, Українські і Білоруські закордонні землі і православні краї Балканські з другої” [2, с. 7].

І, нарешті, Українська Академія Наук 1918 р. — останній ступінь завершення того процесу, що остаточно виявив роль Києва, “як великого історичного огнища, що згуртувало економічні засоби, соціальні і культурні сили, і акумулюючи їх працю, стільки разів зарядало цею культурною і суспільною творчою енергією широкі простори і багатомільйонні маси України, Східної Європи і Євразії” [2, с. 14].

В. Вернадський, навпаки, “найдавшим на Сході зразком” товариства вчених, схожого на академію, вважав “тую громадку вчених, що згуртувалися в межах України, в Острозі на Волині, коло князя Костянтина Острожського, наприкінці ХVІ віку” [4, с. 5]. Отже, В. Вернадський пропонував розглядати історію академічної думки України як процес, що розпочався у кінці ХVІ століття.

Але і академія Ярослава, і Острозька, і Києво-Могилянська академії були передусім навчальними закладами. Якщо ж починати передісторію Академії Наук України, то з тих часів, коли закладалися основи практично нової структури — Національної Академії як вищого наукового закладу держави. Наприклад, Н. Полонська-Василенко вважає, що перші спроби утворення такої установи робилися в кінці 80-х — на початку 90-х рр. ХІХ ст. у Галичині, оскільки в межах Російської імперії після Емського акту 1876 р., який не тільки забороняв українське друковане слово, але й взагалі припиняв український культурний рух, про це не могло бути й мови. Переговори українських діячів культури у Галичині з деякими польськими поміщиками (зокрема, з князем А. Сапегою) подавали надію на деякі зрушення в галузі української культури,

одне з основних місць серед яких посідав план утворення Української Академії Наук. У Києві цю ідею підтримували В. Антонович, М. Лисенко, К. Михальчук, В. Смирненко та ін., які у 1873 р. сприяли відкриттю Південно-західного відділу Російського географічного товариства, що розгорнуло всебічні дослідження минулого і сучасного України. На жаль, у 1876 р. відділ було закрито, і розпочата активна діяльність цього осередку, який, на думку Н. Полонської-Василенко, можна розглядати як “перший крок на шляху до створення Академії Наук”, припинилася.

Українські вчені продовжували свої дослідження в інших наукових осередках: Історичному товаристві Нестора-літописця (Київ, 1873), Історично-філологічному товаристві (Харків, 1892), журналі “Киевская старина” (Київ, 1882), численних товариствах природознавчого профілю. Однак всі ці товариства були відокремлені одне від одного, що аж ніяк не сприяло консолідації наукових досліджень. Сприятливий ґрунт для нової спроби створення Української Академії існував у Галичині. І таку спробу було зроблено у Львові у 1873 р., коли з ініціативи письменника і громадського діяча О. Кониського і Є. Милорадович-Скоропадської, української поміщиці з Полтавщини, та ще кількох осіб утворилося Товариство ім. Т. Шевченка, завданням якого було сприяння розвитку української словесності. Першим головою Товариства обрали К. Сушкевича, видавця першого повного “Кобзаря” Засновники Товариства ім. Т. Шевченка добре розуміли, що воно могло стати потужним науковим осередком, який відповідав би рівневі світових наукових закладів. В одному з номерів журналу “Правда” 1889 р. О. Кониський опублікував статтю, в якій обстоював необхідність “реформи товариства на суто наукове, на зразок Краківського, що стало предтечею Польської академії наук. З ініціативи О. Кониського, О. Барвінського та В. Антоновича цю пропозицію було винесено на обговорення на найближчі загальні збори товариства у квітні 1890 р. Одержавши підтримку членів товариства, ініціативна група підготувала проект нового статуту, який схвалено загальними зборами на початку 1892 р. З цього часу товариство стало називатися Науковим товариством ім. Т. Шевченка (НТШ). Воно мало чітку структуру у вигляді трьох секцій: історико-філософської, філологічної та математично-природописно-лікарської. Почали виходити “Записки НТШ” — основний друкований орган товариства, редактором якого з 1895 р. став М. Грушевський, що за рік до цього переїхав до Львова з Києва на посаду професора Львівського університету. У Львові М. Грушевський перейнявся ідеєю створення Української Академії Наук, натхненником якої був його вчитель В. Антонович, і тут почав реалізовувати її першу модель на основі Наукового товариства ім. Т. Шевченка, головою якого обраний у 1897 р. Вже наступного року він писав: “Наша задача — прийти з часом до українсько-руської Академії Наук, стоїть міцно”

Прагнучи перевести НТШ на академічні рейки, М. Грушевський у 1898 р. провів нову реформу статуту. В цьому зміненому статуті вже був поділ на дійсних членів — осіб високої наукової кваліфікації, і звичайних членів, які ще не мали особистих заслуг перед наукою, але бажали нею займатись*. Перших 32 дійсних члени (12 по першій секції, 10 по другій і 10 по третій) обрано на загальних зборах 1 червня 1899 р. В подальшому дійсних членів обирали секції і подавали на затвердження Президії Товариства. Тільки дійсні члени мали право обіймати керівні посади у товаристві, що забезпечувало ведення справи на належному науковому рівні. Членами НТШ обирались також іноземні вчені. Серед них були А. Ейнштейн, М. Планк, Д. Гільберт, А. Йоффе, Т. Масарик, О. Шахматов та ін.

Слід зауважити, що цей історичний екскурс писався М. Грушевським в кінці 20-х рр. ХХ ст., коли він вже був членом Української Академії Наук.

ПЕРШІ ДІЙСНІ ЧЛЕНИ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

Д. Багалій

В. Вернадський

М. Кащенко

В. Косинський

А. Кримський

О. Левицький

М. Петров

С. Смаль-Стоцький

Ф. Тарановський

С. Тимошенко

П. Тутковський

*М. Туган-
Барановський*

Хоч робота в НТШ розвивалася успішно, в рамках австрійської конституції не було жодних перспектив для переведення його у ранг офіційної академії. Це добре розумів М. Грушевський. “Сьогодні Товариство ім. Т. Шевченка організоване цілком за типом західноєвропейських Академій наук, — зазначав він, — йому бракує лише титулу академії, і, мабуть, довго бракуватиме, бо для цього необхідний законодавчий акт, а при нинішньому становищі, коли австрійський уряд у відношенні до русинів керується поглядами поляків, які в кожному культурному досягненні русинів бачать порушення свого стану посідання, розраховувати на таку милість уряду не можна” — і він робить другу спробу втілення своєї мрії, намагаючись відтворити вже випробувану в Галичині модель Української Академії Наук на київському ґрунті. Настав час, зазначав М. Грушевський, “передягти наукову роботу, розвинену на київському ґрунті протягом ХІХ століття, в національну українську одягу” [5, 3].

На пореволюційній хвилі 1907 р. вдалося створити в Києві Українське наукове товариство, членами якого стали кращі представники української інтелігенції. Головою товариства було обрано М. Грушевського, який, продовжуючи керувати НТШ, водночас відроджував його кращі академічні традиції на новій ниві. Так, у § 13 статуту УНТ зазна-

чалоя, що це є об'єднувальний центр, який стоїть “напередодні реального перетворення по суті у вільну Наукову Академію, філіати якої вкриють щільною мережею всю Україну” [36]. Маючи стати, за задумом М. Грушевського, “другою українською академією наук в мініатюрі”, воно утворило аналогічно до НТШ три секції: історичну, філологічну і природничо-лікарську, започаткувавши при них низку спеціальних комісій і склавши досить широкий план видання наукових праць.

Активна діяльність М. Грушевського в УНТ дратувала декого з його львівських колег, з якими і до того він мав суперечки, зокрема з С. Томашівським, С. Дністрянським і М. Павликом. У 1913 р. М. Грушевський подав у відставку з посади голови НТШ, відмовився [на 116-му томі] від редагування “Записок НТШ” і переїхав до Києва.

Столипінський циркуляр 1910 р., який забороняв усі українські видання, товариства, клуби тощо, а згодом Перша світова війна майже повністю загальмували діяльність УНТ.

Лютнева революція 1917 р. дала можливість М. Грушевському, вже всесвітньовідомому вченому, людині високого особистого авторитету, повернутися до Києва, де він зайнявся політичною діяльністю. М. Грушевський очолював Українську Центральну Раду і протягом 14 місяців вів боротьбу за незалежність, самостійність та державність України. Доля втретє надала йому шанс, і цього разу цілком реальний, здійснити найзаповітнішу мрію — створити на Україні найвищу наукову установу — національну Академію наук, але він не скористався ним до кінця.

29 березня 1917 р. на загальних зборах УНТ за пропозицією М. Грушевського порушено питання про необхідність реальних дій по заснуванню Української Академії Наук. 8 червня 1917 р. на об'єднаному засіданні секцій УНТ обрано комісію з 12 осіб по утворенню академії (М. Грушевський, А. Лобода, Г. Павлуцький, В. Лучицький, О. Грушевський, О. Корчак-Чепурківський, І. Ганицький та ін.) [39]. Комісія мала виробити статут майбутньої академії та з'ясувати питання її фінансування, проте в складних умовах 1917 — початку 1918 рр. вона навіть не приступила до роботи. Лише 3 квітня 1918 р. до Міністерства освіти УНР подано пропозицію про необхідність фінансування УНТ з метою його реорганізації в Українську Академію Наук. Існуючи вже 10 років за рахунок дуже обмеженого бюджету, зазначалося у поданні Товариства, підписаному О. Грушевським, воно проводило свою діяльність у скромних масштабах, які ще зменшилися за часів війни. “В минулому 1917 році Українське Наукове Товариство почало поволі відновлювати свою діяльність, але поширитися й розвинути в такій мірі, як се належало б найвищій науковій інституції в момент відродження країни, що ступила на шлях широкого політичного й культурного життя, — не могло за браком коштів і відповідного помешкання. Тепер, при нинішньому розвитку політичного і державного життя України, Українське Наукове Товариство вважає необхідним для успіху культурно-просвітнього життя народу широко провадити свою діяльність, систематично розробляючи різні галузі науки, знайомлячи й ширшу публіку з своїми роботами на наукових прилюдних засіданнях, провадячи інтенсивно видавництво наукових книжок, а також утворити фундаментальну наукову бібліотеку, упорядити й поширити свій музей та інше” [6].

На вирішення цих завдань УНТ просило виділити з державних асигнувань 150 тис. крб. (з них 100 тис. крб. — на видавничу діяльність, 15 тис. крб. — на роботу термінологічної комісії, 10 тис. крб. — на улаштування музею та 25 тис. крб. — на розширення бібліотеки). Виходячи з того, що внаслідок всіх цих заходів УНТ мало перетворитися в Українську Академію Наук, йшлося про виділення йому вже у поточному році ще 50 тис. крб., і загалом сума на 1918 р. мала становити 200.000 крб.

Проте до кінця існування Центральної Ради лишались лічені дні, і пропозиція Товариства не розглядалася. Як писав часопис “Наше минуле” [1918, № 2], УНТ перше поставило перед молодого державою

питання про створення Української Академії Наук, але згаяло час і тому випустило цю справу з рук.

Швидше за все, з боку Українського наукового товариства це було проявом загальної на той час неспроможності доводити справу до кінця і ефективно працювати. Нагадаймо, що на чолі держави тоді стояв саме М. Грушевський, який мав би вирішити це питання. Можливо, він надто захопився політичною діяльністю, або ж не вважав створення Академії Наук державною справою. В усякому разі ті можливості, які він мав на той час, не було використано. Згодом він писав, що при Центральній Раді “з реалізацією” Української Академії не вважали потрібним спішити — тим більше, що бурхливі умови життя не дуже сприяли чисто академічній науково-дослідній роботі”, а члени Українського наукового товариства у Києві “головну увагу віддавали перебудові міського і сільського самоврядування” [7, с. 148].

На нашу думку, причини криються і в іншому. Цілком імовірно, що після заснування Академії Наук як нової найвищої наукової інституції України постало б питання про її президента. Звичайно, заслуги М. Грушевського перед наукою, його авторитет у наукових колах та неабиякий досвід організації наукової діяльності, набутий ним на посадах голови НТШ та УНТ, робили його найімовірнішим претендентом на цей пост. За часів Центральної Ради займати водночас обидві високі виборні посади ні юридично, ні фізично він не міг, до того ж, вважав для себе некоректним, будучи першою особою УНР, обіймати ще і посаду президента Академії. Інша річ, якби в Академію було трансформовано УНТ (згадаймо, що НТШ і УНТ вважалися своєрідними моделями майбутньої національної Академії, її мініатюрними копіями), то, мабуть, вибір президента Академії вирішувався б автоматично. Ним, без сумніву, залишився би М. Грушевський.

Інше питання, що просто поміняти вивіску, як хотіли деякі, неможливо. Адже національна академія наук — це якісно нова структура у державі — чи державний орган, чи дорадчий у галузі науки. Про це свідчить і світовий досвід. Навіть простий аналіз статутів УНТ і НТШ та їх структур, перелік завдань, що постають перед новою найвищою науковою установою країни на початку ХХ ст., коли наука вже стала розгалуженою системою знань, показує, що проста зміна назви — це ілюзія, декларативний трюк, до якого часто-густо вдавався уряд Центральної Ради. Мабуть, це добре розумів і сам М. Грушевський. До того ж, перебуваючи у полоні старих стереотипів, які склалися у нього ще за часів головування в НТШ, він не зміг у справі організації національної академії в 1917—1918 рр. піднятися вище за них, як це зробив природодослідник В. Вернадський. Не виключено також і те, що як державний діяч М. Грушевський добре бачив труднощі, які виникали під час формування владних структур в Україні, оцінював некомпетентність і слабкість державних мужів у конкретних справах, збої у вирішенні питань у галузі культури і освіти, взагалі нестабільність політичної обстановки, і це зупиняло його. Але це лише наші міркування.

Отже, довести до кінця справу заснування Української Академії Наук судилося іншим.

Діяльність Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук

Давно плекав цю ідею також один з фундаторів УНТ і дійсний член НТШ, відомий український історик і громадський діяч М. Василенко. Його позиція у питанні створення Академії кардинально різнилася від позиції М. Грушевського. М. Василенко наочно показав, як можна сполучити можливості, надані високою державною посадою, з напруженою, дієвою організаційною працею по створенню найвищої наукової установи.

З перших днів свого перебування на посаді Міністра народної освіти та мистецтва в уряді гетьмана П. Скоропадського, яку він зайняв на початку травня 1918 р., М. Василенко спрямував свою діяльність на реалізацію широкої програми розбудови культурноос-

вітніх закладів, в тому числі на створення Української Академії Наук. Це був один з напрямів плану роботи Міністерства освіти, поданого 5 травня гетьману і затвердженого ним. В плані, зокрема, передбачалися українізація школи, заснування українських університетів, Української Академії Наук та Національної бібліотеки. З ініціативи М. Василенка при Міністерстві освіти було створено дві комісії: перша — по виробленню законопроекту про утворення Української Академії Наук у Києві, а при ній — Національної бібліотеки, Національного музею та інших наукових інституцій, і друга — у справах вищої школи і наукових закладів. Головою обох комісій було запрошено академіка Петербурзької Академії Наук, всесвітньовідомого вченого В. Вернадського, який дав на це свою згоду.

В. Вернадський познайомився з М. Василенком у 1917 р. у Петрограді, коли обидва обіймали посади товариша міністра Тимчасового Уряду С. Ольденбурга — водночас неодмінного секретаря Російської Академії Наук. Вже тоді М. Василенко, який був представником України у питаннях вищої школи, поділився з В. Вернадським думкою про створення Української Академії Наук. Як тільки з'явилася можливість приступити до здійснення цих планів, М. Василенко згадав розмови у Петрограді й запропонував В. Вернадському очолити справу організації широкої культурної роботи на Україні, в тому числі по створенню Академії Наук у Києві. 9 травня 1918 р. В. Вернадський записав у щоденнику цю пропозицію М. Василенка. Запис від 12 травня свідчить про те, що він ретельно обмірковує поставлені перед ним завдання. Нарешті, 18 травня В. Вернадський відправив з Полтави відповідь М. Василенку, в якій виклав свої конкретні міркування щодо організації Академії, пообіцявши підготувати і привезти в Київ відповідну записку [8].

До речі, очолити Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук В. Вернадський погодився за умови, що він не буде громадянином українського гетьманства, а братиме тільки участь у культурній роботі на Україні як академік Російської Академії Наук, як фаховий експерт. М. Василенко прийняв цю умову, розуміючи, що участь В. Вернадського у справі заснування національної академії наук буде дуже цінною. "...Мені здається, я був тоді в Києві єдиний практично знайомий з академічною роботою, якою вона проявлялась тоді в Петроградській Академії Наук", — писав згодом В. Вернадський [9, с. 52].

М. Василенко і В. Вернадський дуже відповідально поставилися до формування складу Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН, закінчивши його вже до початку червня. За задумом В. Вернадського, до складу Комісії повинні були входити міністр освіти М. Василенко з правом головувати на засіданнях, два його заступники — П. Холодний та І. Красуський, а також ще один представник від Міністерства народної освіти та мистецтва. Якщо врахувати секретаря, 12 професорів, запрошених з різних наукових установ, одного представника Наукового товариства ім. Т. Шевченка і чотирьох Українського наукового товариства, то у складі Комісії мало налічуватися 23 особи. Але з ряду причин об'єктивного і суб'єктивного характеру намічений список зазнав деяких змін, і Комісія працювала в дещо вужчому складі.

Перш за все помітно загострилися відносини з Українським науковим товариством. 8 червня до Ради УНТ направлено листа з пропозицією обрати представника для участі в роботі Комісії [10]. У відповіді від 19 червня товариство сповістило Міністерство освіти, що має намір прислати у названу вище Комісію чотирьох представників, тобто по одному від кожної із своїх секцій. 23 червня на загальних зборах УНТ доповідалося, що відбулося кілька розмов між міністром освіти М. Василенком і О. Левицьким як представником УНТ, в ході яких О. Левицькому було представлено голову Комісії В. Вернадського і заявлено, що організація УАН є державною справою і, отже, нею повинно займатися Міністерство освіти, а не наукові товариства. Присутні на зборах не погодились з цим і прийняли амбіційну постанову, в якій, зокрема, було сказано: "УНТ вважало, що як стара українська наукова установа воно повинне взяти найближчу участь в організації Академії Наук. А між тим справа організації Комісії і запросини до неї відбуваються без участі і порозуміння з УНТ, від якого перейнято ініціативу утворення УАН. Висловлюючи свій жаль з приводу порушення законних громадянських прав Української наукової інституції, загальні збори УНТ від 23 червня сподіваються, що Міністр освіти, який разом з іншим є членом наукового товариства, в загальній праці над цією справою прийме до уваги значення і ту роль, яку відіграло УНТ в науковій роботі, що надавало йому право перетворення в Національну Академію Наук" [11].

Обрана делегація у складі П. Тутковського, Г. Павлуцького і О. Корчака-Чепурківського повинна була передати до Міністерства освіти цю постанову загальних зборів УНТ. На засіданні Ради товариства 30 червня 1918 р. П. Тутковський розповів про бесіду, що відбулася у Міністерстві освіти. М. Василенко погодився ввести до складу Комісії чотирьох

представників УНТ, але рішуче відмовився передати товариству всю справу організації Академії.

Підбір кандидатур до Комісії ускладнювався і тим, що в Київському університеті через систематичну русифікацію не було провідних дослідників у галузі української мови і літератури, історії України, участь яких у Комісії була вкрай необхідна. Таких фахівців треба було шукати за межами Києва, а подекуди й України. За згодою М. Василенка В. Вернадський запросив до участі в Комісії професора Лазаревського інституту східних мов у Москві А. Кримського, який був не тільки орієнталістом, але і спеціалістом у галузі історії і граматики української мови. А. Кримський, людина хвороблива, не міг їхати без супроводу і не погоджувався залишити в Москві свою величезну бібліотеку з орієнталістики та українознавства. Місяць було витрачено на переписку й організаційні турботи, поки, нарешті, А. Кримський з бібліотекою у супроводі свого учня приїхав до Києва.

За пропозицією В. Вернадського було запрошено й іншого українознавця, історика Слобідської України, професора Харківського університету Д. Багалія, який швидко погодився.

В. Вернадський запросив до роботи в Комісії і М. Грушевського, з яким познайомився у 1916 р. в Петрограді і якого вважав "найвидатнішим українським істориком" М. Грушевський відкинув цю пропозицію, але через свого брата Олександра запросив В. Вернадського до себе, щоб пояснити свою позицію. В. Вернадський, додержуючи всіх правил конспірації, прийшов на квартиру, де переховувався від "чорної сотні" вчорашній Голова Центральної Ради УНР. І тут відбулась розмова, яка остаточно з'ясувала протилежність їх позицій щодо статусу і структури майбутньої Української Академії Наук.

За моделлю М. Грушевського помітна перевага надавалася розвитку історико-філологічних наук як таких, що дають змогу вивчати національні особливості України. При цьому він виходив із структури деяких західноєвропейських академій, а також структури і практики керованих ним наукових товариств — Наукового товариства ім. Т. Шевченка у Львові та Українського наукового товариства в Києві. В обох товариствах було добре поставлено роботу з українознавства, але зовсім недостатньо розвивалися природознавство і прикладні науки. Крім того, М. Грушевський вважав, що Академія Наук — це самоврядна громадська організація, у заснування і функціонування якої не може втручатися держава.

Інші уявлення про майбутню Академію були у В. Вернадського, який за 12 років перебування членом у Петербурзькій Академії Наук набув значного досвіду академічної роботи. Ще у 1916 р., напередодні революції, він обстоював необхідність створення державної мережі науково-дослідних інститутів. В. Вернадський вважав, що настав час забезпечити в країні широкий розвиток спеціальних установ прикладного, теоретичного або змішаного характеру. "Ще ніколи, — писав він, — у нас не обговорювалося питання певної організації цієї справи, державної мережі дослідницьких інститутів, ніколи це завдання, як таке, не визнавалося державою... Очевидно, і в такій складній справі, як створення дослідних інститутів, ми повинні поряд з вільною особистою творчістю йти і іншим, вже випробуваним більш потужним шляхом організованості цих зусиль у щось струнке, ціле і єдине. Особливо необхідним є такий шлях організації тоді, коли потрібно досягти якомога більшого результату якомога швидше і дешевше" [12, с. 4–5].

У листі до М. Василенка від 18 травня 1918 р. В. Вернадський надає конкретної форми своїм попереднім ідеям у галузі організації науки: "Мені здається, що треба рішуче стати на новий шлях, на якому стоїть Петроградська Академія Наук, розширивши далі цю організацію. Академія Наук — не просте товариство, що не має своїх інститутів (як застаріла щодо організації Паризька, яка, до речі, теж змінюється) — але Академія Наук є об'єднання державних установ: Бібліотека, Архів, Геологічна, і, якщо можливо, Географічна карта, національні музеї, інститути для дослідних і гуманітарних наук повинні бути об'єднані достатніми засобами... перш за все повинно бути створене добре обставлене відділення української мови, літератури і історії... і ті відділи інститутів, які пов'язані з практично важливими для держави інтересами — пов'язані з вивченням продуктивних сил країни і економіко-статистичним її обстеженням" [13].

І, нарешті, найбільш завершеної форми концепція В. Вернадського набуває в його промові на першому зібранні Комісії 9 липня 1918 р. "Академія Наук, яка витворюється в ХХ віку, не може будуватися по статутам і типам давніх Академій, котрі в своїй віковій історії перебували численні зміни та перетворення... Стара Академія Наук була тільки вченим товариством, в сучасному розумінню — громадою вчених... Створюючи Українську Академію Наук, необхідно рахуватися з тим, що робота УАН, яка стоятиме на такому рівні, повинна, oprіч своєї всесвітньої ваги, задовольняти важливі: 1) національні; 2) державні та 3) місцеві життєві вимоги.

...Національна вага новітньої Академії лежить у тому, що Академія повинна допомагати зростові української національної самосвідомості та української культури, через

П. Скоропадський

М. Василенко

М. Грушевський

широке, глибоке, проникливе наукове студювання минулості та сучасності українського народу та його сусідів, природи обійнятого їми краю...

Державна вага Академії витворюється тим впливом, який вона матиме на підвищення виробних сил країни й людини на Україні... Через широку дослідну працю неодмінно треба хутко збільшити вагу для України природних її багатств..., і разом з тим через економічно-статистичне студювання знайти міри, необхідні для того, щоб збільшити виробливість труду і людності...

Необхідна річ, щоб будуча Академія Наук була найтісніше сполучена зі звичайними питаннями практичного життя... Вона повинна в своїй діяльності одкликатися на всі недостачі й потреби людності, що вимагають наукової допомоги і наукового освітлення.

...Отже... УАН не може своїм упорядкуванням скидатися на звичайну громаду учених. Не може вона бути збудована на зразок тих Академій, котрі вдержали старовинне впорядкування учених товариств... Вона повинна складатися з гуртків учених людей, що здобувають кошти від держави і оддаються науці та дослідній роботі, як справі свого життя, признаній од держави за державно важну. З Академією повинні сполучатись численні наукові заклади дослідного характеру" [14, с. 5–7].

Під час розмови між М. Грушевським і В. Вернадським виявилось їх різне ставлення не тільки до завдань і структури майбутньої Академії, але й до вибору слушного моменту її заснування. Якщо М. Грушевський застеріг, що у бурхливий час складних політичних перетворень з шим поспішати не треба, то В. Вернадський, навпаки, вважав, що в такі історичні моменти треба діяти швидко і рішуче.

Однією з причин, які стримували активні дії у справі побудови УАН, М. Грушевський вважав нестачу національних кадрів учених (крім українознавців). "Він говорив мені, — згадував В. Вернадський, — що в нас зараз нема достатньо вчених фахівців українців поза межами українознавства. І, отже, ми повинні звернутися до росіян. Мине ще багато часу, поки вони у нас будуть — ці фахівці" [15, с. 54]. Для В. Вернадського це не було перешкодою, він пропонував у разі потреби залучати до праці російських фахівців з тим, щоб з їх допомогою швидше підготувати національні кадри.

Взяти участь у роботі Комісії М. Грушевський був згодний лише в тому разі, якщо перший склад академіків оберє всеукраїнський з'їзд представників університетів. В. Вернадський, не заперечуючи в принципі, добре розумів, що зібрати такий з'їзд у тій політичній ситуації практично неможливо. Отже, М. Грушевський і В. Вернадський після тривалої розмови так і не дійшли згоди.

Остаточно до складу Комісії увійшли: професор Харківського університету Д. Багалій, професор Київського політехнічного інституту М. Кашенко, ректор Київського університету Є. Спекторський та професори Б. Кістяківський, Й. Косоногов, О. Сперанський і М. Туган-Барановський, а також Г. Павлуцький і П. Тутковський (представники УНТ), професор Петроградського інституту шляхів С. Тимошенко, професор Лазаревського інституту східних мов у Москві А. Кримський, професор Донського університету Є. Тимченко (представник УНТ) та завідуючий дослідними полями і центральною дослідною станцією Всеросійського товариства цукрозаводчиків професор С. Франкфурт. Запрошено також академіка Петербурзької АН В. Перетца, але він не брав участі в роботі Комісії, не відповіли на запрошення члени Наукового товариства ім. Т. Шевченка, не змогли приїхати В. Іконников, В. Палладін і М. Сумцов, по дорозі з Петрограда до Києва помер професор Ф. Вовк. Секретарем Комісії обрали голову Архівно-бібліотечного відділу Головного управління мистецтва та національної культури В. Молзалецького. Роботу Комісії обслуговували технічні працівники цього відділу, у його приміщенні по Бібіковському бульвару, 14 (нині бульвар Т. Шевченка, 14) проходили і засідання Комісії [16].

Правила роботи Комісії були такі: "всі присутні на засіданнях Комісії мають право вирішального голосу і всі питання розв'язуються абсолютною більшістю голосів... В зв'язку з ходом робіт Комісії вона має право виділяти із свого складу підкомісії для розроблення окремих питань... Головою кожної підкомісії являється один із членів Комісії, який має право запрошувати на засідання підкомісії осіб, що не належать до складу членів Комісії" [17].

На думку М. Василенка, в зв'язку з особливим значенням і терміновістю завдань Комісії, час її діяльності не повинен перевищувати два місяці [18]. Для забезпечення утримання Комісії, оплати дороги та житла для іногородніх членів М. Василенко просив Раду Міністрів винести спеціальну постанову про асигнування у розпорядження Міністра народної освіти та мистецтва 40.050 крб.

Перелік питань, якими займалася Комісія, був дуже широкий. 7 липня 1918 р. М. Василенко надіслав В. Вернадському листа, в якому перелічив ті з них, які вважав першочерговими [19].

1. Про придбання та обладнання друкарні Академії наук.
 2. Про вибір приміщення, де могла б почати роботу Академія, а також місця майбутнього спорудження її приміщень.
 3. Питання про Національну бібліотеку та Національний музей, тісно пов'язані з Академією Наук.
 4. Питання про придбання книг та експонатів, які мають наукову цінність.
- Серед інших питань, кількість яких доходила до 30, були такі [17]:

1. Мова видань Академії.
2. Офіційна мова Академії.
3. Академія як установа, що складається з академіків.
4. Самоврядування Академії.
5. Академія як дослідницький орган.
6. Склад Відділень Академії.
16. Питання про початковий склад академіків.
20. Український національний архів.
22. Навчальний характер Академії.
24. Про семінарії.
25. Керування УАН тощо.

Перше засідання Комісії відбулося 9 липня 1918 р. о 6 годині вечора у кабінеті М. Василенка в Міністерстві освіти (Бібіковський бульвар, 12). На засіданні були присутні: М. Василенко, В. Вернадський, Д. Багалій, М. Кашенко, Й. Косоногов, Г. Павлуцький, О. Сперанський, С. Тимошенко, Є. Тимченко, П. Тутковський, В. Модзалевський. Відкриваючи засідання, М. Василенко зазначив, що до цього часу розвиток української науки і українське відродження стримувалися багатьма перешкодами. Нині виникли сприятливі обставини, і утворення в Києві Української Академії Наук бере на себе Українська держава. Таке завдання не здатне вирішити самоврядне товариство, і тільки участь держави може найшвидше і найповніше розв'язати його. Зокрема, він сказав: "Утворення Української Академії Наук має і велике національне значення, бо ще й досі є багато людей, які скептично і з насмішкою відносяться до українського руху та відродження, не мають віри в життєві сили українського народу, не вважають можливим розвиток української мови і науки. Для тих же, хто вірить в життєздатність українського народу... утворення Академії Наук має величезну вагу, являється національною потребою і черговим питанням" [20, с. 3].

Після М. Василенка з програмною промовою виступив В. Вернадський, який виклав свій погляд на завдання і структуру Української Академії Наук. На його думку, в ній мають бути чотири відділи:

1. Історично-філологічний (з українською класою);
2. фізико-математичний;
3. економічно-юридичний;
4. відділ прикладного природознавства.

До складу цих відділів мають входити такі наукові установи:

1. Національна бібліотека.
2. Фізичний інститут.
3. Інститут дослідний біологічний (з прикладним відділом).
4. Хімічна лабораторія (з прикладним відділом).
5. Інститут мінералогічний (з прикладним відділом).
6. Національний музей з відділами археологічним, мінералогічним, передісторичної археології, етнографії, ботаніки, зоології, антропології, палеонтології.
7. Історичний український музей.

8. Астрономічна обсерваторія.

9. Комісія для видання словника української мови.

Необхідно передбачити також створення таких установ, як Археографічна комісія, Археологічний дослідний інститут тощо.

При Академії мають бути створені постійні комісії, що дозволить залучити до творчої роботи всі наукові сили України, в першу чергу Комісія для дослідження продуктивних сил України, Комісія для дослідження економічно-статистичного життя та ресурсів України, Комісія для видання пам'яток українського письменства і мови.

Статут Академії має бути складений так, щоб у ній могли закладатися нові дослідні заклади, коли в цьому виникатиме потреба.

Хоча В. Вернадський і уявляв Академію Наук як державну установу, він вважав, що після заснування вона повинна користуватися повною автономією і "бути поставленою поза всякі впливи на її внутрішнє життя од органів державного урядування, які можуть мінятися... Її статут повинен дати їй широкі спомози на вільну наукову працю та бути... гнучким, щоб вона могла йти слідом за вимогами життя" [21, с. 81].

В. Вернадський доповів присутнім, що в розмові з ним гетьман України гаряче підтримав "...ідею створення Академії наук, вважаючи за необхідне широку розробку її плану, і обіцяв, не дивлячись на тяжкі фінансові умови, в яких знаходиться Українська Держава, всіяке сприяння для швидкого утворення Української Академії наук, поставленої в умови, які б відповідали її національному значенню" [22].

Уряд досить оперативно вирішував питання, що стосувались Академії Наук. Так, 24 липня 1918 р. Комісія порушила питання про асигнування коштів на початкові роботи по створенню Академії, в тому числі й на утримання Комісії, а 26 липня 1918 р. Рада Міністрів уже ухвалила відповідний законопроект і 28 липня 1918 р. було видано закон, за яким на початкові витрати Академії наук виділялися кошти в сумі 2000 000 крб. [23].

Почалася напружена робота Комісії, засідання якої відбувалися регулярно двічі на тиждень протягом майже трьох місяців. Один з найактивніших її членів Д. Багалій навіть вніс пропозицію засідати тричі на тиждень, щоб завершити роботу в строк, але навантаження і без того було значним.

Згідно з положенням про Комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії Наук створено кілька підкомісій: по організації історико-філологічного відділу, відділу фізико-математичних наук, відділу соціальних наук, антропологічну та по придбанню друкарні. Окремо створили підкомісію на чолі з В. Вернадським, яка займалася питаннями виділення землі під будівництво приміщень УАН, для Ботанічного та Акліматизаційного садів, а також астрономічної обсерваторії.

За дорученням Комісії Д. Багалій і В. Модзалевський розробляли проект статуту Академії. Окремі питання, що викликали сумніви, виносились на обговорення Комісії і підкомісій відділів. Так, розглядалися положення про форму відносин Академії з органами верховної влади, про фінансування, затвердження президента-голови Академії, неодмінного секретаря і академіків-іноземців, почесних членів Академії, членів-кореспондентів тощо.

Одним з перших було вирішено питання про назву Академії, яке порушив В. Вернадський на восьмому засіданні 3 серпня 1918 р. Більшість членів Комісії погодилась з назвою "Українська Академія наук в Києві". На наступному засіданні Комісії, 7 серпня 1918 р., Д. Багалій виклав проект статуту Академії. Комісія в цілому схвалила його, вносячи до нього деякі зміни, зокрема Академії надавалося право створювати нові установи, прибутки від видань повинні йти на користь Академії, до вчених установ слід віднести так звані семінарії для підготовки майбутніх професорів.

Думка про підготовку кадрів молодих учених при установах Академії, а не при університеті, була на той час оригінальною. Вперше її висловив В. Перетц у записці, надісланій ще до першого засідання Комісії. Згідно з пунктом 3 цієї записки, "при Академії організуються відповідні семінарії, де будуть науково підготовлені в різних спеціальностях молоді люди, що закінчили університет і будуть причислені до Академії, щоб доповнити свої відомості і приготувитися до професорської діяльності у вищій школі. Приймає їх голова семінарії, а стверджує це загальний збір членів Академії" [24, с. 12].

Аналогічні думки висловив у своїй записці від 18 липня 1918 р. С. Тимошенко. Він вважав, що спільна робота у семінаріях представників чистої науки і прикладного природознавства буде корисною у справі підготовки кваліфікованих професорів загальних предметів для вищих технічних шкіл [25].

20 липня 1918 р., обговорюючи це питання, Комісія висловила побажання, щоб діяльність Академії стосовно цього була поставлена на належному рівні і вищі школи України могли направляти до неї талановитих молодих людей, а не відряджати їх за кордон. З цією метою в академічних науково-дослідних інститутах повинні залишатися місця

для молодих учених, щоб вони працювали там під керівництвом академіків. Нарешті, в остаточній редакції Статуту було вміщено таке формулювання: “§ 99. При окремих катедрах Відділів можуть бути організовані, на загадання од дійсних членів Академії, наукові семінарії, що їх членами можуть бути особи, які присвятили себе науковій діяльності. Члени семінарії можуть користуватися науковими встановами Академії” В перші роки діяльності УАН у деяких її установах передбачались тимчасові посади “наукових практикантів” для молодих учених. По суті, цю науково-організаційну практику можна вважати прообразом сучасної аспірантури.

Організація при Українській Академії Наук навчальних семінарів стала характерною рисою її структури. Хоч при деяких академіях і існували подібні об'єднання, але вони завжди пов'язувались з конкретними керівниками і не перетворювались на постійний академічний орган професійної підготовки молодих науковців. Статут УАН давав можливість розгорнути планомірну діяльність у напрямі підготовки академічних кадрів.

Проект Статуту було ухвалено розмножити і поширити серед членів Комісії для дальшого розгляду, а секретареві Комісії доручили розробити штати Академії відповідно до звичайного штатного розкладу.

Після доробки й обговорення Статуту всіма членами Комісії на черговому її засіданні, 4 вересня 1918 р., ухвалено обрати підкомісію у складі В. Вернадського, А. Кримського і М. Тугана-Барановського для остаточного редагування першого, загального розділу Статуту Комісії. Значна частина одного з останніх засідань — 11 вересня 1918 р. — була присвячена другому читанню II–VI розділів Статуту з внесенням остаточних правок. Наступне засідання 13 вересня 1918 р. зосередилося виключно на обговоренні штатів Академії та її кошторису по 1 січня 1920 р., згідно з матеріалами, поданими підкомісіями кожного з трьох Відділів. На передостанньому засіданні Комісія обговорила фундаментальні питання щодо асигнувань та фондів Академії, і, нарешті, на останньому, що відбулось 17 вересня 1918 р., підкомісії по остаточному редагуванню Статуту було доручено допрацювати штати, кошторис і пояснювальні записки до них.

При підготовці проекту “Закону” про Академію найзапекліші дебати виникли під час обговорення кількості початкового складу членів Академії та порядку їх призначення. По-перше, не було єдиної думки щодо їх кількості: одні вважали, що вона повинна дорівнювати 9 особам, інші — 12, а дехто навіть 15, тобто по 5 від кожного Відділу. По-друге, важко було дійти згоди відносно того, хто висуває кандидатури академіків і хто їх затверджує. М. Туган-Барановський запропонував додати до законопроекту спеціальну статтю, за якою перший склад академіків призначає верховна влада. Якщо вона звернеться за рекомендаціями до Комісії, то остання повинна подати їх. Його погляди поділяв і Г. Павлуцький, який вважав, що оскільки у світі вже існує традиція призначення перших академіків верховною владою, відступати від неї недоцільно.

Протилежну думку обстоював О. Сперанський, який запропонував, щоб кандидатури академіків першого складу обирались вищими навчальними закладами України, бо тільки такий спосіб обрання може забезпечити їм справжній авторитет у науковій спільноті. Якщо ж цю пропозицію буде відкинуто, то слід звернутися до міністра освіти з тим, щоб він створив нову велику комісію, яка користувалася б довірою всіх шарів суспільства.

Особливу позицію зайняв В. Вернадський, який вважав участь Комісії в цій справі зовсім неможливою з моральних міркувань, оскільки до рекомендованих осіб, безумовно, входитимуть і її члени. З іншого боку, обрання кандидатур академіків представниками вищої школи також неприйнятне, оскільки вимагає для реалізації надто багато часу, тоді як Академія повинна розпочати роботу негайно. В законі лише треба зазначити, що перший склад Академії призначає верховна влада. Цю точку зору поділяв і Й. Косоногов, який вбачав єдиний вихід з ситуації в тому, щоб верховна влада і обирала, і призначала перших академіків.

Д. Багалій зробив спробу об'єктивно розглянути всі ці пропозиції, щоб дати можливість членам Комісії зробити остаточний вибір і розробити єдину узагальнюючу концепцію. Щоб покінчити з дебатами і зрушити справу з місця, довелось присвятити їй два засідання Комісії — 7 та 11 вересня. На думку Д. Багалія, перший склад академіків має дорівнювати принаймні 12 особам, бо роботи передбачається дуже багато, а з дійсних членів хтось завжди може бути або хворий, або перебувати у від'їзді. Верховна влада повинна користуватися повною свободою при призначенні першого складу членів Академії, але оскільки вона має обрати найдостойніших кандидатів з найрізноманітніших галузей знання, перед нею постає необхідність звернутися за порадою до компетентних осіб. За таких умов обов'язок кожного спеціаліста не ухилитися від рекомендації, якщо в ній постане потреба. Тим більше не повинна відмовлятися від участі в цій справі і Комісія, яка має у своєму складі авторитетних фахівців з усіх трьох циклів знань. До того ж, їм можуть

допомогти вчені, що входять до підкомісії. Взагалі Комісія не може залишатися байдужою до того, яким буде склад перших академіків, враховуючи, що вона вже чимало зробила в цьому напрямі — вирішила, що призначає цей склад не міністр, а гетьман, визначила кількість рекомендованих осіб. Якщо прийняти пропозицію обрання через вищу школу, яка не має централізованого органу, відкриття Академії доведеться відкласти на тривалий час. Отже, Комісія має рекомендувати перших членів Академії, в тому числі з свого власного, авторитетного в різних галузях науки, складу.

Остаточо було вирішено: кількість академіків першого складу повинна дорівнювати 12 (по 4 від кожного Відділу); призначаються вони верховною владою; Комісія має рекомендувати склад академіків, якщо верховна влада звернеться до неї з цим проханням.

Однією з найважливіших умов існування майбутньої Академії було питання про надання їй необхідних для роботи приміщень. Це питання неодноразово обговорювалось на засіданнях Комісії. Вже на п'ятому засіданні, 24 липня 1918 р., було оголошено доповідну записку, подану В. Вернадським 23 липня 1918 р. гетьману П. Скоропадському про необхідність виділення приміщень для новостворюваних установ. У записці зазначалось, що напередодні 22 липня на засіданні Комісії по вищій школі остаточно вироблено законопроект про створення Державного українського університету в Києві, а двома днями раніше академічна Комісія ухвалила рішення про заснування Національної бібліотеки. Що ж до створення Української Академії Наук, то справа просувається успішно і на найближчому тижні розпочнеться робота по складанню її статуту. Оскільки і університет, і Академія наук мають першочергове значення, необхідно дуже швидко розгорнути їх роботу. Але відразу виникне питання про приміщення для них, спочатку тимчасове, а згодом постійне. Якийсь час ці установи можуть навіть перебувати в одному приміщенні, в майбутньому ж вони будуть відокремлені.

Комісія по вищій школі заснувала підкомісію під головуванням Д. Багалія для підшукування приміщення для університету. Вона рекомендувала приміщення Володимирського кадетського корпусу на Кадетському шосе (нині — Повітрофлотський проспект, 6) як найбільш придатний варіант. В. Вернадський висловив думку, що ця будівля могла б послужити певний час і для Академії наук, і просив гетьмана взяти до уваги "виняткове національне і загальнолюдське значення, які повинні мати два створюваних нових великих розсадника науки і знань на Україні" [26].

На цьому ж засіданні В. Вернадський повідомив присутніх, що гетьман П. Скоропадський досить доброзичливо поставився до делегатів обох Комісій, які передали йому записки про надання приміщення. Отже, можна сподіватися, що будівлю Володимирського кадетського корпусу буде передано Академії і університету. До того ж, як сказав гетьман, під керівництвом міністра шляхів уже розробляється план забудови Звіринець (історична місцевість у нинішньому Печерському районі на березі Дніпра), де передбачено відвести площу, достатню для будівництва нових приміщень для обох установ. 3 серпня 1918 р. В. Вернадський доповів Комісії, що питання про надання приміщення Володимирського кадетського корпусу Державному українському університету, як повідомив міністр народної освіти, вирішено позитивно.

14 серпня на засіданні Комісії обрано підкомісію у складі В. Вернадського, Д. Багалія, Г. Павлуцького, С. Тимошенка і М. Тугана-Барановського для вирішення питання про тимчасове приміщення і постійне місце для Академії та її установ. За пропозицією Д. Багалія, підкомісія мала визначити необхідний мінімум приміщень, що повинні бути відкриті в першу чергу, для чого оглянути Звіринець, будівлі Кадетського корпусу і Комерційного інституту (Бібіковський бульвар, нині бульвар Шевченка 22/24, належить Державному педагогічному університету ім. М. Драгоманова).

При майбутній Академії Наук передбачалось створити такі установи, як Ботанічний та Акліматизаційний сади, для чого були потрібні не просто будівлі або будівельні майданчики, а й досить великі ділянки землі. 31 серпня на черговому засіданні Комісія вирішила питання про вибір місця під Ботанічний сад передати у підкомісію по добору приміщень для Академії, передбачивши необхідність виходу з Ботанічного саду до Дніпра. Питання про створення зоопарку та можливість використання для Академії парку Асканія-Нова Комісія передала на попереднє обговорення Відділу фізично-математичних наук.

Важливим аспектом розвитку національної культури в Україні, над яким працювала Комісія, було питання про Національну бібліотеку. Ще у 1917 р. у Петербурзі М. Василенко обстоював перед Тимчасовим Урядом необхідність "заснування в Києві великої бібліотеки на зразок Петербурзької публічної або Румянцевського музею в Москві чи бібліотек Берліна, Парижа, Лондона" [27]. Але відповідь була негативною.

Під час розробки законопроектів про заснування УАН це питання стояло на порядку денному як одне з основних. У промові В. Вернадського на першому засіданні Комісії Національна бібліотека стояла першою у списку установ, що мають бути відкриті при Акаде-

мії. На ньому ж Кордт подав до Комісії записку "Про Національну бібліотеку Української держави", в якій зазначав, що заснування національної бібліотеки є невідкладним завданням Української держави і гарантією її успішного розвитку та процвітання "була б згода найвищої вченої корпорації держави, себто Української Академії Наук, взяти на себе завдання — керувати організацією Національної бібліотеки і пильнувати її успішного розвитку" [28, с. 9]. Крім того, в записці наводилася структура академічної бібліотеки. Зокрема, в ній передбачалися такі відділи: повна колекція книг і брошур, будь-коли надрукованих українською мовою; "Устапіса", тобто відділ книг, брошур і часописів, присвячених Україні, іноземними мовами; української іконографії; картографії України, починаючи з XVI століття; української музики та українських нот; українських стародруків і рукописів.

Крім цієї спеціальної частини, академічна бібліотека повинна мати книги з усіх галузей знання російською, німецькою, французькою, італійською та іншими мовами. Єдино придатним для такої бібліотеки є розміщення книг по науках. Необхідно мати алфавітний каталог, бажано було б також створити при цій бібліотеці об'єднаний каталог усіх наукових бібліотек України. При читальному залі необхідно мати довідкову бібліотеку з вільним доступом для всіх відвідувачів. Приміщення повинно бути просторе, з великим запасом повітря і світла.

20 липня на черговому засіданні Комісії В. Вернадський зачитав проект закону про Національну бібліотеку і фонд для неї. Після обговорення проекту остаточно редагування доручили голові і секретарю Комісії. А 24 липня вже доповідалося, що законопроект про утворення фонду Національної бібліотеки успішно пройшов у Раді Міністрів і наступне завдання Комісії — розробити положення про тимчасовий комітет фонду і забезпечити його з 1 січня 1919 р. коштами. Це питання стоятиме відразу після підписання відповідного закону гетьманом. 31 липня голова Комісії оголосив зміст листа міністра народної освіти від 29 липня, в якому йшлося про якнайшвидше створення Комісії по розробці положення про Національну бібліотеку. Міністр пообіцяв надіслати свої міркування з цього приводу.

Отже, питання про Національну бібліотеку вирішувалося швидко при активній підтримці Міністерства освіти і гетьманської влади. М. Василенко пізніше згадував: "В 1918 році, за часи гетьмана, я, переконаний у великому культурному значінні для України заснування наукової великої бібліотеки в Києві, підняв про це питання перш принципово в Раді Міністрів. Рада віднеслась дуже прихильно до моєї пропозиції і, на моє прохання, асигнувала на перший раз на підготовчу роботу по бібліотеці 200 тисяч карбованців... Своє принципове рішення Рада Міністрів доручила мені представити в формі законопроекта, який і був мною внесений і без змін затверджений Радою Міністрів. Затверджений гетьманом законопроект був надрукований в "Державному Віснику" В своєму законопроекті я назвав бібліотеку національною на зразок французької, з огляду на те, що вона мусить бути національним культурним скарбом всього українського народу... Я стояв за утворення Національної Бібліотеки, як самостійної інституції, ні від кого, крім вищої влади, незалежної, але наприкінці згодився на думку акад. В. І. Вернадського, щоб зв'язати Бібліотеку з Академією наук. На мій погляд, думка В. І. Вернадського мала велике практичне значення. Не глядячи на дуже трудні політичні і економічні обставини, на часту зміну влади, Академія зуміла організувати Бібліотеку і поставити її на ноги" [29].

Для майбутньої бібліотеки необхідно було підшукати відповідне приміщення. Краше за все було б збудувати для неї спеціальний будинок, для чого намічалось два можливі майданчики: садиба Колегії П. Галагана (по вул. Фундуклеївській, нині Б. Хмельницького, 11, Державний музей літератури України), або садиба Анатомічного театру (нині Б. Хмельницького, 37, Музей медицини). Були й інші проекти, однак побудувати спеціальний будинок так і не вдалось.

До проблеми створення Національної бібліотеки мали відношення збереження і придбання приватних бібліотек та колекцій рукописів, чим також займалася Комісія. Так, на її засіданнях обговорювалася доцільність придбання бібліотек Б. Грінченка, О. Потебні, М. Драгоманова, В. Антоновича. Веліся відповідні переговори з спадкоємцями, вживалися заходи щодо перевезення одержаних книг до Києва. В зв'язку з утворенням Національної бібліотеки Комісія входила в контакт з різними офіційними установами. Так, 15 серпня 1918 р. до міністра закордонних справ України було направлено листа за підписом В. Вернадського з низкою питань, спрямованих на полегшення перевезення з-за кордону українських книг.

(Закінчення в наступному номері)

Київ

ЛІТЕРАТУРА

1. Багатопартійна Українська держава на початку ХХ ст. К., 1992. — 96 с.
2. Грушевський М. Три академії. Б. м., б. р. 14 с.
3. Там же.
4. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. — К., 1919. — С. 34.
5. Грушевський М. Три академії.
6. Центральний державний архів вищих органів влади (далі — ЦДАВО) України. — Ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 1—3.
7. Вороненко В. В., Кістерська Л. Д., Матвеева Л. В., Усенко І. Б. Микола Прокопович Василенко. — К., 1991. — 272 с.
8. Центральний державний архів музей літератури мистецтва (далі — ЦДАМЛМ) України. — Ф. 542, оп. 1, спр. 20, арк. 10—11.
9. Вернадський В. Із спогадів. Перший рік Української академії // Наука і культура. — К., 1988. — Вип. 22. — С. 39—64.
10. Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки АН України (далі — ІР ЦНБ АН України). — Ф. 10, спр. 32254, арк. 3.
11. Там же. — Ф. 10, спр. 32919, арк. 1.
12. Вернадський В. О государственной сети исследовательских институтов // Отчеты о деятельности Комиссии по изучению естественных производительных сил России, состоящей при Императорской Академии Наук. 1916. — СПб., 1917. — 6 с.
13. ЦДАМЛМ — Ф. 542, оп. 1, спр. 20, арк. 10—11.
14. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.
15. Вернадський В. І. О государственной сети исследовательских институтов.
16. Архів Президії АН України. — Ф. 251, оп. 1, спр. 14, арк. 2.
17. Архів РАН. — Ф. 518, оп. 4, д. 99, л. 1—2.
18. ІР ЦНБ АН України. — Ф. 11, оп. 2, спр. 59, арк. 1.
19. ЦДАВО України. — Ф. 2201, оп. 1, спр. 135, арк. 6.
20. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.
21. Там же.
22. Архів Президії АН України. — Ф. 251, оп. 1, спр. 1 "Б", арк. 2.
23. Державний вісник. — 1918. — № 30. — 28 липня.
24. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту...
25. Там же.
26. Архів РАН. — Ф. 518, оп. 4, д. 99, л. 19—20.
27. ІР ЦНБ АН України. — Ф. 52, спр. 22.
28. Збірник праць комісії для вироблення законопроекту...
29. ІР ЦНБ АН України. — Ф. 52, спр. 22.

**Із золоті скарбниці творів благовісників
етнодержавного відродження України**

*(Добірка взірців поетичних творів,
приурочена до 80-річчя проголошення Центральною Радою Універсалу
про державну незалежність України)**

МАЙДАН СОФІЇ

Як він пресвітло височіє
І рветься рвійно у блакить,
І променіє, і горить
Той день, той день, свята Софіє!

Тоді неначе із руїн
Підвівся Київ — грізний вал —
І заgrimів Універсал
Про волю й долю України.

Немов би засіяло небо
І Володимирська Гора,
Коли від Збруча і Дніпра
Зійшли брати й сини до Тебе...

Нехай же світиться, Майдане,
Наймення світлеє Твоє!..
Як сонце сходить і встає,
Ми вірим: Україна встане!

Микола Шербак

Продовження добірки див. на стор. 32, 43, 61, 73, 81, 87, 94, 113, 119, 120.